

СИСТЕМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА (Управљање системом обнове и помоћи)

Редовна ситуација у једној заједници

- екосистем у равнотежи,
- уобичајена присутност и активност агенаса,
- уобичајена патологија, обољевање и умирање.
- неоштећена инфраструктура
- функционишу системи, државни органи и службе (здравствена, ветеринарска и друге службе),
- средства комуникација (везе, транспорт),
- водоснабдевање, исхрана и снабдевање животним намирницама,
- комуналне службе (уклањање чврстих и течних отпадних материја, погребне услуге и текуће одржавање опште хигијене).

Безбедност становништва није угрожена (социјална, ментална и физичка).

Ванредна ситуација

- подразумева неочекивану, изненадну и непосредну опасност по здравље и живот људи, животињског и биљног света на одређеном подручју, коју погођена заједница није у стању да отклони сопственим снагама и средствима.
- масовност настрадалог становништва, обимност оштећења и потреба за помоћ.
- нагло и драстично ремети социјалну и еколошку равнотежу на погођеном подручју, чиме се погоршава хигијенско-епидемиолошка ситуација

Најчешће ванредне ситуације у Р.Србији

- захтевају посебну организацију здравственог система у циљу очувања јавног здравља - земљотреси, поплаве ширих размера и епидемије, када добију размере елементарне несреће, тј. ванредне ситуације.
- искуства у организацији и одговору здравствене службе током бомбардовања 1999.године, функционисање мреже института и завода за јавно здравље

Организација здравствене службе у ванредним ситуацијама

Свака ванредна ситуација ствара специфичне епидемиолошке, хигијенске и социјално-медицинске проблеме, зависно од врсте, јачине трајања, изненадности и времена настајања.

Карактеристике епидемија - елементарне несреће

- Изражена тежина обољења са високом смртношћу
- Масован и експлозиван ток обољевања
- Опасност од преношења на нова подручја
- Опасност ширења ван граница земље
- Велике економске и социјалне последице

- Немогућност здравствене службе да заустави епидемију.

После неочекиваног догађаја настају...

- нагле и драстичне промена начина живота
- поремећено водоснабдевање,
- погоршање санитарних услова,
- пренатрпаност у привременим смештајима,
- преоптерећеност здравствених служби и прекидање уходаних активности института и завода у праћењу епидемиолошке ситуације и спровођења мера за сузбијање ширења инфекција.

Фактори који утичу на ефикасност

- епидемиолошка ситуација пре ванредне ситуације,
- тежина и обим разарања инфраструктуре заједнице,
- климатски фактори,
- психофизичка спремност, здравствена култура и обавештеност угроженог становништва,
- приправност и оспособљеност здравственог система за рад у ванредним условима.

Најважније активности за заштиту јавног здравља

- Обезбеђивање хигијенски исправне **воде за пиће** и стална контрола њене микробиолошке и хемијске исправности.
- Обезбеђивање **безбедне хране** и стална санитарна контрола над транспортом, чувањем и дистрибуцијом намирница, контрола њене микробиолошке и хемијске исправности.
- Континуирана санитарна контрола **опште хигијене** у јавним кухињама и **личне хигијене** особља запосленог на припреми и дистрибуцији намирница у колективним смештајима.
- **Санитарни надзор** над колективним смештајима и обезбеђеност услова за одржавање личне и опште хигијене.
- Санитарни надзор над **одлагањем чврстог и течног отпада** у колективним смештајима и јавним кухињама.
- Спровођење континуиране **дезинфекције**, а на основу процене и **дезинсекције** и **дератизације**.
- Пооштрен **епидемиолошки надзор** над здравственим стањем угроженог становништва са системом АЛЕРТ и увођење активног надзора са нултим извештавањем (свакодневно извештавање из одређених извештајних јединица здравственог система да нема оболелих према унапред датој дефиницији случаја).
- Организовано узимање **узорака** за лабораторијске анализе.
- **Повратна информисаност** свих учесника у отклањању последица ванредне ситуације.
- Спровођење здравствене едукације угроженог становништва уз правовремену, редовну и тачну **информисаност** преко доступних медија за масовну комуникацију.

- Сарадња са **релевантним здравственим службама**, надлежним органима локалне заједнице и сарадња са **другим државним секторима** који су укључени у санацију последица.
- Сарадња са **невладиним сектором** (Црвени крст, Црвени полумесец, медији, религијске заједнице и НВО) и њихово организовано укључивање у санацију последица ванредног стања.

Наведене активности трају од првог дана ванредне ситуације до повратка на све карактеристике редовне ситуације.

У тренутку дешавања ванредне ситуације

- врши се брза процена ситуације о величини ризика по јавно здравље,
- организују се мобилне екипе за теренски рад,
- уводи се перманентна приправност,
- номинују се пунктови за прикупљање података са одговорним лицима,
- успостављају се комуникациони и командни канали,
- мултидисциплинарна сарадња са другим службама здравственог система,
- успоставља се сарадња са другим релевантним секторима,
- анализирају се прикупљени подаци,
- утврђује се узрок и налажу се прве хитне мере за спречавање ширења заразних болести и избијања епидемија.

-

Најчешћа оштећења здравља у ванредним ситуацијама

- Повреде
- Емоционални стрес
- Епидемије
- Пораст присутних ендемских обољења

Ванредна ситуација за појединца, породицу и заједницу

- Губитак члана породице, посла, материјалне имовине
- Велике животне промене
- Тешке болести, сопствене или блиског члана

Стресни животни догађај код особе појачавају генерална узнемиреност и вулнерабилност, а уз постојање диспозиције, могућ је и развој ирационалних страхова.

- Први напад панике се често јавља након неког изразито стресног периода, наведених стресних ситуација, као код и неких субјективно важних проблема које особа не успева да реши.

Психичке реакције људи који су преживели ванредну ситуацију

- страх,
- анксиозност,
- паника,
- кризно стање
- и стресно реаговање.

- Ванредну ситуацију прате и разни облици групног реаговања, посебно код емоционално повезаних чланова групе, што још више истиче реаговање појединих чланова у групи.
- Повезаност чланова групе произлази из страха за егзистенцију не само појединца него и осталих чланова групе.

МКБ-10 психосоцијалне

психичке реакције и психички поремећаји

F 23 акутни и пролазни психотични поремећаји

F 43 Реакције на тежак стрес и поремећаји прилагођавања

F 43.0 акутна стресна реакција

F 43.1 Посттрауматски стресни поремећај

F 43.2 Поремећаји прилагођавања

F 43.20 Кратка депресивна реакција

F 43.21 Пролонгирана депресивна реакција

F 43.22 мешовита анксиозна и депресивна реакција

F 43.23 са доминирајућим поремећајима других емоција

F 43.24 са доминирајућим поремећајима понашања

F 43.25 са мешовитим поремећајима емоција и понашања

F43.26 Други спецификовани доминирајући симптоми

F 43.8 Друге реакције на тежак стрес

F 43.9 Реакције на тежак стрес, неспецификоване

F 62 Трајне промене личности које се не могу приписати великом можданом оштећењу или обољењу

F 62.0 Трајне промене личности после катастрофичног искуства

Психосоцијална подршка становништву

у ванредним ситуацијама

- програм психосоцијалне подршке покрива све потребе угрожених осим основних биолошких потреба неопходних за преживљавање
- посебне гране медицине, "disaster medicine" и "disaster psychiatry"
- последице ванредне ситуације зависе од њеног степена и тежине, а у великој мери и од карактеристика заједнице, посебно од развијености социјалне мреже која пружа подршку угроженима.

Психосоцијалну подршку

у ванредним ситуацијама пружају

- здравствене и институције свих других друштвених сектора
- хуманитарне организације, интернационалне
- удружења грађана, као и удружења самих угрожених
- социјално—потпорна мрежа породица, група и заједница

Психосоцијална подршка може бити компромитована

ако су и они од којих се помоћ очекује под утицајем трауматског догађаја.

Спасилачке екипе

Responders

- Поремећај когнитивних функција
- Идентификација са жртвама
- Конфликт улога
- Спремност за сваки сценарио
- Моралне дилеме

Активности здравственог система у ванредним ситуацијама

- **Акутна фаза непосредне угрожености** – “фаза преживљавања” - најхитнија обавеза здравственог система је збрињавање настрадалог становништва пружањем прве помоћи.

Број погинулих и умрлих одражава тежину катастрофе, али није и једини показатељ обима потреба за хитном медицинском помоћи.

- **Друга фаза** – “санација последица”, бројне активности, траје много дуже, до успостављања редовне ситуације.

Брза процена ризика, а затим:

- дефинишу се **потребе** за помоћ у особљу, материјалним средствима, лековима, болничким капацитетима и транспортним средствима, а по потреби тражи се и међународна помоћ.
- спровођење **активности на терену** брзо, ефикасно, координирано и рационално.
- прихватање и организација рада медицинских и других екипа добровољаца треба да се води из једног **центра**. (координација)
- редовна, брза и тачна **информисаност** становништва, спречавање стварање панике, загушења здравствених служби, психосоцијална подршка

Основна начела здравствене заштите у редовним и ванредним ситуацијама

- Начело приступачности
- Начело правичности
- Начело свеобухватности
- Начело континуираности
- Начело сталног унапређивања квалитета здравствене заштите
- Начело ефикасности

Припреме у редовној ситуацији

- Формирају се **оперативни тимови** за ванредне ситуације, на националном и локалном нивоу,
- Тип вертикалне и хоризонталне комуникације омогућава да руководни и оперативни ланац може бити покренут у **првим сатима** од избијања ванредне ситуације.
- **Оперативни планови активности** у ванредној ситуацији за национални ниво, локалну заједницу и свако правно лице посебно.
- Дефинишу се **задачи и поступци** здравственог система за рано откривање поремећаја здравља, хитно извештавање и брзо реаговање.
- Сви оперативни планови и водичи требало би да се **иновирају** сваке две године.

Модел управљања у ванредним ситуацијама и кризама у Р.Србији

- Управљање ризицима код елементарних и других непогода и изградња модела превенције
- Еколошки ризици и безбедност
- Безбедносни ризици код масовних миграција становништва- модели реаговања и заштите
Здравствени аспекти.

ПРЕВЕНЦИЈА ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

- Превенција има прворазредни значај у спречавању заразних болести. Нажалост, многи не увиђају значај превенције јер је њен квалитет тешко доказати и показати, поготову када до епидемија не дође.
- Превенција подразумева предузимање мера, у периоду пре појаве заразних болести, са циљем да се онемогући настанак услова за њихову појаву. Поменуте мере могу бити опште и специфичне. Опште мере се односе на све заразне болести. Специфичне мере се односе на једну одређену заразну болест или групу заразних болести.
- Мере превенције заразних болести: вакцинација, хемиопротекција, дезинфекција, дезинсекција, дератизација, здравствено васпитање, откривање клицоноша, итд.
-

НИВОИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

- **Примордијална превенција.** На овом нивоу се уклањају све друштвене околности које узрокују заразне болести. Мера примордијалне превенције била би увођење канализације у насељу где је није било.
- **Примарна превенција.** На овом нивоу ради се на томе да се људи не изложе ризицима обољевања од заразних болести. Мера примарне превенције била би кампања информисања јавности о начинима на који се преноси ХИВ вирус.
- **Секундарна превенција.** На овом нивоу ради се на што ранијем откривању већ насталих поремећаја здравља. Мера секундарне инфекције била би изолација грађана за које постоји сумња да су оболели од неке заразне болести.
- **Терцијарна превенција.** До овог нивоа долази када избегавање епидемије није могуће. Тада се спроводе мере сузбијања и ограничавања епидемије.

МЕРЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

- Код **цревних заразних болести:** прање руку, откривање људи клицоноша (њихово лечење и уклањање са радних места која су везана за храну), откривање животиња клицоноша (њихово лечење и забрана коришћења њихових продуката), обезбеђивање хигијенски исправне воде и хране, обезбеђивање хигијенски чистих посуда из којих се конзумирају храна и вода.
- Код **респираторних заразних болести:** откривање клицоноша и изолација истих, избегавање груписања људи у затворене просторије, редовно проветравање просторија, влажно чишћење просторија, редовно прање руку водом и сапуном, избегавање пољубаца са инфицираним особом, не користити туђи прибор за јело и пиће, не користити туђи прибор за личну хигијену, вакцинација.

- **Код алиментарних и хидричних заразних болести:** избегавање некуване хране, избегавање непастеризованих млечних производа, избегавање хране коју продају улични продавци, избегавање сирових салата и сирових морских плодова, љушћење воћа пре јела, прање руку водом и сапуном пре сваког јела, коришћење чистог прибора за јело и пиће, вакцинација.
- **Код зооноза:** не припитомљавати и не хранити животиње луталице, избегавање директног контакта са животињама (највише лешевима) и њиховим продуктима.
- **Код векторских инфективних болести:** откривање клицоноша, откривање заражених животиња (њихово лечење или убијање и забрана коришћења њихових продуката), уништавање глодара, уништавање вектора и избегавање њихових природних станишта, ношење одговарајуће одеће и обуће, смањивање боравка напољу за време активности инсеката, коришћење репелената за кожу.
- **Код инфективних болести које се преносе крвљу:** избегавати медицинске или стоматолошке интервенције при којима долази до оштећења коже, не користити туђе бријаче, вакцинисање против хепатитиса Б.
- **Код сексуално преносивих инфективних болести:** апстинирати у непознатом окружењу (избегавати сексуалне односе са непознатим особама), користити кондоме и другу заштиту током оралног, аналног и вагиналног односа.

ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ И ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ

- **Заразне болести као узрочник ванредних ситуација.** Природне ванредне ситуације могу бити изазване епидемијом заразне болести. Техничко-технолошке ванредне ситуације могу бити изазване акцидентима везаним за производњу, складиштење или транспорт биолошких агенаса узрочника заразних болести. Војне ванредне ситуације могу бити изазване употребом биолошког оружја оружаним сукобима. Терористичке ванредне ситуације могу настати као последица биотероризма.
- **Заразне болести као последице ванредних ситуација.** Основу патологије људи у ванредним ситуацијама чине повреде и обољења. У здравствене последице, директне и индиректне ванредних ситуација спадају и заразне болести. Такође, свака ванредна ситуација може довести до стварања услова за развој епидемија (на пример, велика поплава може озбиљно нарушити хигијенско-санитарне услове у погођеном подручју).

СПЕЦИФИЧНОСТИ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

- Када у ванредној ситуацији имамо **мали број жртава и повређених**, онда свакодневна и редовна организација здравствене заштите може нормално да функционише, уз мало додатног напора.
- Међутим, када у ванредној ситуацији имамо **већи број жртава и повређених**, онда је нужна посебна организација здравствене заштите. У таквим ситуацијама мора се рачунати на потребу тријаже на лицу места, указивања прве помоћи унесрећенима и транспорта повређених и болесних са лица места на сигурно.
- У кризама нормалне процедуре не функционишу. Зато се морају увести **посебни протоколи** за поступање здравственог система у њима који морају да осигурају: максимални број спашених живота, најбржу могућу помоћ унесрећенима и најбоље могуће услове збрињавања.

- Потребно је направити **планове здравствене заштите у ванредним ситуацијама** који морају предвидети потенцијалну опасност с обзиром на врсту катастрофе и ресурсе који се са том опасношћу могу носити.

ЗАКОН О ЗАШТИТИ СТАНОВНИШТВА ОД ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

- Донешен је **2016. године**. То је најважнији нормативни документ Републике Србије који се бави спречавањем и сузбијањем инфективних болести.
- Члан 6. Епидемију заразне болести проглашава **Министар здравља** на предлог Републичке стручне комисије за заштиту становништва од заразних болести и Завода за јавно здравље.
- Члан 7. **Завод за јавно здравље** координира спровођење епидемиолошког надзора на територији Републике Србије, у складу са препорукама Европског центра за спречавање и сузбијање болести и Светске здравствене организације.

Програм имунизације становништва доноси Влада на период од 3 године. Постоје обавезна и препоручена имунизација и обе се спроводе према израђеном Плану имунизације

- Закон се посебно бави **спречавањем уношења заразних болести у земљу и њиховог преношења у друге земље**. Министар у циљу овога може наредити забрану кретања становништва, забрану путовања у земљу у којој влада епидемија неке болести, забрану промета поједине врсте робе и производа, итд.
- Влада је **2017. године** донела и **Правилних о пријављивању заразних болести и посебних здравствених питања**. Неке болести се обавезно пријављују нултом пријавом (нпр. мале богиње), а неке хитном (нпр. куга). Правилник се бави и успостављањем система раног упозоравања (**АЛЕРТ**) на заразне болести и посебна здравствена питања на територији Републике Србије.

МЕЂУНАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА САРАДЊА У БОРБИ ПРОТИВ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

- На међународном и регионалним нивоима постоје бројне организације које се посредно или непосредно баве проблематиком заразних болести. Међу њима у предњаче: **Светска здравствена организација, Европски центар за превенцију и контролу болести и Центар за контролу болести САД**.
- Иначе, међународном здравственом сарадњом баве се многе специјализоване агенције Уједињених нација. Поред Светске здравствене организације ту су и UNICEF, Међународна организација рада (ILO), Организација за храну и пољопривреду (FAO), UNESCO, UNHCR и Савет за међународне организације медицинских наука (CIOMS). Постоје и агенције Уједињених нација које су фокусиране на борбу против одређене заразне болести, као што је нпр. **UNAIDS**.
- Најпознатија невладина међународна организација које се бави и здравственим питањима јесте **Међународни Црвени крст и Црвени полумесец**, основана 1863. године у Женеви, са задатком да посебно у ратним условима помаже здравствене службе.

СВЕТСКА ЗДРАВСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

- Специјализована агенција Уједињених нација која се бави јавним здрављем. Основана је 22. јула **1946. године** у Женеви, Швајцарска.
  - Од самих почетака Светске здравствене организације један од њених приоритетних циљева била је борба против заразних болести.
  - Светска здравствена организација је покретала и покреће кампање за ерадикацију многих инфективних обољења, а један од њених највећих успеха јесте глобална **ерадикација великих богиња 1980. године**.
  - **Тренутни приоритети** Светске здравствене организације, када су у питању инфективне болести, јесу борба против сиде, еболе, маларије и туберкулозе.
  - Светска здравствена организација учествује у изради **Међународног здравственог правилника**, оквира за превенцију и контролу глобалних здравствених претњи. Правилник обавезује државе да пријављују догађаје на својој територији од већег здравственог значаја.
  - Од 2005. године до данас Светска здравствена организација је у складу са Међународним здравственим правилником **четири пута објавила стање међународне забринутости за јавно здравље**: 2009. године у вези грипа Х1Н1, 2014. године у вези полиомијелитиса, 2014. године у вези еболе и 2016. године у вези Зика вируса.
- Под надзором Светске здравствене организације и **Глобална мрежа за упозоравање и одговор (GOARN)**, одговорна за мониторинг специфичних обољења које се појављују по први пут и већ познатих обољења са великим епидемиолошким потенцијалом

ЕВРОПСКИ ЦЕНТАР ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И КОНТРОЛУ БОЛЕСТИ

- Независна **агенција Европске уније** са циљем ојачавања европске одбране од заразних болести.
- Основана је **2004. године** и има седиште у Штокхолму, Шведска. Повод за оснивање агенције била је, између осталих, и епидемија САРС-а из 2003. године.
- Европски центар за превенцију и контролу болести сваког четвртка објављује **журнал** посвећен епидемиологији, односно надзору, превенцији и контроли инфективних обољења.

ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КАО БИОЛОШКО ОРУЖЈЕ

- Сви узрочници заразних болести могу бити намерно употребљени као биолошко оружје против људи, животиња и биљака, током ванредне ситуације изазване елементарним непогодама, у рату или у терористичком нападу.
- Ниједан биолошки рат до данас није био јавно вођен, али биолошки чиниоци су били присутни у већини ратова.
- У Старом веку је постојао обичај да се стреле натопљавају крвљу оболелих или умрлих од заразних болести.
- У Средњем веку су у утврђене градове уз помоћ катапулта убацивани лешеве људи и животиња умрлих од заразних болести.
- У свом походу на Инке, Пизаро им је 1528. године даровао одећу контаминирану вирусом вариоле.